

УДК 342.1(477)

А. В. Надутий**ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Проаналізовано підходи різних учених до питання щодо загрози територіальній цілісності держави. Наведемо як реальні, так і ймовірні загрози територіальній цілісності, на які слід звернути увагу.

Ключові слова: національна безпека України, територіальна цілісність України, загроза національній безпеці, загроза територіальній цілісності.

Постановка проблеми. Європейський вибір України спричинив прояв і реалізацію серйозних загроз територіальній цілісності нашої держави. Так, прагнучи перешкодити прагненням Українського народу до європейського майбутнього, Росія окупувала частину території України – Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, розв'язала воєнну агресію на сході України та зараз намагається зруйнувати єдність демократичного світу, ревізувати світовий порядок, що сформувався після закінчення Другої світової війни, підірвати основи міжнародної безпеки та міжнародного права, уможливити безкарне застосування сили на міжнародній арені [1]. Виникає загроза і державності України, і світовому правопорядку.

Стан дослідження. Питаннями загроз національній безпеці України займалися багато науковців, зокрема О. М. Андреева, В. П. Горбулін, Г. К. Крючкова, Д. Г. Паталах, З. Д. Чуйко та інші. Так, В. П. Горбатенко звертав увагу на проблему сепаратизму в Україні, О. М. Андреева досліджувала загрози суверенітету та територіальній цілісності України, А. І. Шевцов, М. С. Гобачов, В. Г. Пилипчук та О. П. Дзьобань вивчали глобальні загрози, які більшою чи меншою мірою стосуються й України [2–4]. Разом із тим, згадані дослідження мають здебільшого фрагментарний характер і присвячені лише окремим загрозам національній безпеці України, а загрози територіальній цілісності нашої держави зовсім залишилися поза увагою вчених.

Актуальність цієї теми визначається тим, що на сьогодні державність України опинилася на грані свого існування, що обумовлено загрозою втрати територіальної цілісності у зв'язку з воєнною агресією з боку Росії, тотальною корупцією інститутів держави, критичною масою державного боргу (на межі дефолту) та бюджетного дефіциту, зростанням прірви між зuboжінням населення України та олігархією [5, с. 57]. При цьому необхідність здійснення реформ вимагає побудови держави на основі демократії, поваги до прав людини та основоположних свобод, верховенства права. Все це відбувається в умовах широкої дискусії щодо проблем міжнародної, регіональної та національної безпеки, що актуалізувалися через новий геополітичний перерозподіл світу і, зокрема, Європи, «перезавантаження»

відносин США та Росії [6, с. 3]. Відповідно до Угоди про асоціацію [7] Україна як європейська країна поділяє спільну історію та спільні цінності з державами – членами Європейського Союзу і налаштована підтримувати такі цінності.

На сучасному етапі історичного розвитку нашої держави окупація та агресія Росії найсуттєвіша, але далеко не єдина загроза територіальній цілісності. У нашій статті ми спробуємо виявити основні загрози територіальній цілісності України на сучасному етапі державотворення, що є **метою** цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Під національною безпекою України О. М. Андреева розуміє сукупність умов, яка забезпечує реалізацію проекту української національної незалежності та суверенної державності, а під загрозами – те, що може цей проект загальмувати або перекреслити [6, с. 14].

У свою чергу, З. Д. Чуйко, досліджуючи конституційні основи національної безпеки України, відзначає, що в цілому сучасні загрози спрямовані проти всієї системи національних інтересів країни, а їх негативний, руйнуючий вплив охоплює практично всі сфери суспільного життя. Головні з них мають переважно внутрішній характер і зосереджені у політичній, економічній, енергетичній, соціальній, екологічній, інформаційній, правовій та духовній сферах. Крім того, Україна має низку серйозних зовнішньополітичних проблем. Значна частина викликів та небезпеки для цілісності й суверенітету нашої країни знаходиться у площині масштабних глобалізаційних та геополітичних процесів [8, с. 65].

Загроза – явище, чинник (сукупність чинників), які здатні реально створити умови чи стан повної або часткової неможливості реалізації національних інтересів. Загрози національній безпеці – це наявні та потенційно можливі явища й чинники, які створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.

Т. Г. Абдуліна виділяє такі види загроз національній безпеці України: об'єктивні, що виникають або існують незалежно від цілеспрямованої людської діяльності (наприклад, природна катастрофа); суб'єктивні, які виникають унаслідок цілеспрямованої діяльності людей; уявні, що є результатом неправильної оцінки інформації, внаслідок чого вона інтерпретується як даність за реальної відсутності; потенційні, які можуть бути реалізовані за тих чи інших обставин; реальні, що вже здійснюються або можуть бути здійсненні (реалізовані в будь-який момент часу) [9, с. 69].

Загрози територіальній цілісності, передбачені в нормативно-правових актах, класифікуються за походженням (зовнішньополітичні й внутрішньополітичні) та за сферами дії (у воєнній сфері, у сфері безпеки державного кордону України, в інформаційній сфері, у сфері державної безпеки тощо).

Для вжиття відповідних заходів дуже важливо вчасно виявляти як потенційні, так і реальні загрози територіальній цілісності України.

У 2010 році О. М. Андреева стверджувала, що однією з вузлових проблем міждержавних конфліктів, які впливають на політичну стабільність і громадську думку в Україні, є геополітична невизначеність населення України [6, с. 7]. Проте було цілком очевидно, що обрання європейського напрямку розвитку, яке стало можливим після зміни влади у 2014 році, призведе до появи нових загроз. Україна, на думку О. М. Андреевої, на той час перебувала на переломному етапі вибору системи національної безпеки, оскільки не існувало надійних інструментів захисту її суверенітету в умовах, коли наявна реальна загроза її територіальній цілісності, що в ультимативній формі вже була сформульована Державною Думою Росії та постійно підкреслювалася представниками виконавчої влади Росії. У такій ситуації Україна була змушена шукати захисту в Європейському Союзі та НАТО. Тому шлях європейської та євроатлантичної інтеграції, визначений законодавством України, сприймається як логічний і відповідає національним інтересам [6, с. 33]. Крім О. М. Андреевої, яка наголошувала на необхідності налагодження рівноправних відносин з Росією [6, с. 5], про цю загрозу попереджали В. Г. Пилипчук та О. П. Дзьобань, які реальну політику Росії стосовно України розглядали як стратегію відродження нової наддержави [4]. Таким чином, через відсутність своєчасних заходів потенційна загроза стала реальною.

До очікуваних ризиків, що можуть супроводжувати розвиток окремих територій України в умовах реалізації реформи щодо децентралізації та в процесі добровільного об'єднання територіальних громад, на думку О. С. Власюка, варто віднести відсутність реформування виборчої системи. Без реформування виборчої системи об'єднання територіальних громад призведе до значного підвищення ролі місцевих еліт, що без повного переходу виборчого процесу на пропорційну модель здатне спричинити суттєві загрози національній безпеці та територіальній цілісності держави [10, с. 12]. Таку загрозу не можна відносити до реальних, однак потрібно взяти до уваги під час проведення територіальної реформи.

Відповідно до ст. 6 закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року до пріоритетів національних інтересів віднесено: інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України тощо [11].

Загрози територіальній цілісності України є невід'ємною складовою сфери національної безпеки України, а тому ст. 7 Закону передбачає загрози національним інтересам і національній безпеці України, проте ми зосередимо свою увагу на тих, які більшою чи меншою мірою стосуються територіальної цілісності нашої держави.

У зовнішньополітичній сфері слід відзначити посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав; загрозу посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян. Разом із тим, законом України «Про основи національної безпеки України» не конкретизована ця загроза. Вона конкретизована у Стратегії національної безпеки, затвердженій указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015, разом із загрозами, про які вже було згадано вище. Зокрема, агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки та підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, зокрема: військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України; розвідувально-підбивна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі й ненависті, сепаратизму та тероризму; створення й усебічна підтримка, зокрема військова, маріонеткових квазидержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей; тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та подальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні; нарощування військових угруповань біля кордонів України та на тимчасово окупованій території України, у тому числі розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї [1].

Однією з цілей Стратегії є мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної та незалежної, демократичної, соціальної, правової держави [1].

Наступна загроза, передбачена ст. 7 Закону, – це спроби втручання у внутрішні справи України з боку інших держав. Зміст цієї загрози законом також не конкретизується, але в першу чергу йдеться про втручання Росії у внутрішні справи України. Хоча не варто обмежувати зміст цієї загрози лише цим аспектом. На думку В. П. Горбуліна, відкритість українського політикуму, прозорість для зовнішніх впливів вітчизняних політичних інститутів створили умови, за яких Україна стала перед загрозою зовнішнього управління [12]. Безумовно, відкритість українського політикуму на сучасному етапі теж, за певних умов, може стати джерелом появи нових загроз територіальній цілісності, оскільки існує негативний досвід відкритого політикуму з Російською Федерацією. Тому, на нашу думку, цю загрозу слід віднести до потенційних.

Окрему увагу слід звернути на загрозу воєнно-політичної нестабільності, регіональних та локальних війн (конфліктів) поблизу кордонів України [11], оскільки вона стосується не тільки територіальної

цілісності, а й недоторканності кордонів. Традиційно вважається, що основою національної безпеки будь-якої країни в будь-який час є збереження держави в тих кордонах, у яких вона існує на цей історичний момент. Тому загроза державній цілісності є нібито універсальною та позаідеологічною характеристикою [6, с. 13]. На нашу думку, взаємозалежність принципів територіальної цілісності та недоторканності кордонів вимагає системного врахування загроз щодо цих об'єктів.

Загрози у військовій сфері та сфері безпеки державного кордону України також передбачені у ст. 7 закону України «Про основи національної безпеки України». Щодо безпеки державного кордону України слід відзначити такі загрози: недостатню ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності; нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося, тощо [11].

На нашу думку, однією із загроз територіальній цілісності України на сучасному етапі є ведення інформаційної війни проти України, загрози кібербезпеці й безпеці інформаційних ресурсів, які, по-суті, є «інструментом» посягання на територіальну цілісність України.

Досліджуючи питання глобальних загроз і довгострокової стратегії розвитку України, А. І. Шевцов теж наводить декілька загроз. Ми перелічимо лише ті, які, на нашу думку, найбільше стосуються питання територіальної цілісності. По-перше, це конфлікти світового масштабу (суб'єктивні з позицій цивілізації) та цивілізаційне протистояння. Загострюються протиріччя між цивілізаціями, насамперед між християнським і мусульманським світом, які можуть призвести до масштабного конфлікту, а в подальшому – до деградації цивілізації.

По-друге, це глобальна терористична мережа. Одним із виявів глобалізації є формування глобальної терористичної мережі, що об'єднала раніше розрізнені групи у розгалужену скоординовану мережу. Міжнародний тероризм оголосив війну Західній цивілізації, у яку вже сьогодні втягнуто багато країн. Також слід відзначити, що, незважаючи на міжнародну систему контролю за нерозповсюдженням зброї масового ураження, існує небезпека її розповсюдження, у тому числі оснащення такою зброєю терористичних організацій, дії яких контролювати практично неможливо.

По-третє, це формування нових центрів сили й боротьба між ними за лідерство. На роль нових світових лідерів претендують ЄС, Китай, Індія, Бразилія та Росія. Сумарний обсяг ВВП країн БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) до 2050 року перевищить обсяг ВВП країн «великої сімки». Світ перетвориться на багатополарний з можливими конфліктами між центрами сили.

По-четверте, загрозою є бідність у країнах «третього світу». За оцінками ООН, до 2025 року 7,8 млрд жителів планети (90 % населення) проживатимуть у країнах «третього світу», тобто країнах бідних.

Погіршитися становище «середнього класу» і у країнах «золотого мільярда», що спричинить нові цивілізаційні виклики [2, с. 189]. Всі згадані загрози, на нашу думку, слід віднести до зовнішньополітичних.

Отже, вважаючи на вказані зовнішньополітичні загрози, Україна як повноцінний член світової спільноти, а також як суб'єкт міжнародного права виступає рівноправним учасником міжнародного спілкування, повинна активно сприяти зміцненню загального миру й міжнародної безпеки, як і мирному врегулюванню спорів, і співпрацювати з цією метою в рамках Організації Об'єднаних Націй та Організації з безпеки і співробітництва в Європі. Беручи до уваги зобов'язання Співтовариства та його держав-членів і України щодо приведення в життя всіх принципів і положень, що містяться в Заключному акті Організації безпеки і співробітництва в Європі, визнаючи у цьому контексті, що підтримка незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України сприятимуть зміцненню миру і стабільності в регіоні Центральної та Східної Європи і на Європейському континенті в цілому, Україна відповідно до укладених нею міжнародних договорів співпрацює в галузі боротьби з тероризмом з іноземними державами, їх правоохоронними органами і спеціальними службами, а також з міжнародними організаціями, які здійснюють боротьбу з міжнародним тероризмом.

Однією із внутрішніх загроз територіальній цілісності України є сепаратизм у поєднанні з тероризмом як формою його реалізації (здійснення). Крім того, функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань на території України також створює реальну загрозу територіальній цілісності. Про таку загрозу йдеться і у ст. 7 Закону [11], оскільки також передбачаються спроби створення й функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань і намагання використати в інтересах певних сил діяльність військових формувань і правоохоронних органів держави; прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою окремих регіонів України. У свою чергу, масштабна підтримка сепаратистських проявів в Україні Російською Федерацією залишається найбільшим ризиком для національної безпеки та територіальної цілісності України [13, с. 14].

Отже, на сучасному етапі дуже гостро стоїть питання термінового та оперативного подолання виявлених загроз державності України через: збереження територіальної цілісності та незалежності; знищення корупції або ж зведення її до мінімально можливого рівня; реалізацію економічних реформ (наслідки: виведення значної частини економіки з тіні, збільшення надходжень до бюджету, стабілізація валютного курсу та платіжного балансу, зниження боргового тягаря тощо). Д. Г. Паталах справедливо відзначає, що між цими трьома складовими існує прямий і зворотний зв'язки. Так, без збереження територіальної цілісності та незалежності відпадає потреба у двох наступних діях. Зворотний зв'язок залежить від ефективності проведених економічних реформ і досягнення запланованих результатів.

Сьогодні в Україні вирішуються доленосні питання – збереження незалежності, територіальної цілісності держави та забезпечення її європейського майбутнього [5, с. 59].

З огляду на проведене дослідження слід зробити такі **висновки**:

1) європейський вибір народу України безсумнівний, проте слід враховувати позиції та побоювання частини населення держави, яка не підтримує такий геополітичний вибір, задля забезпечення єдності громадян та запобігання новим внутрішньодержавним конфліктам, що можуть стати загрозою територіальній цілісності. Необхідна подальша діяльність держави в напрямку об'єднання Українського народу в розбудові європейсько-орієнтованої держави. Таким чином, Україна зможе спільними зусиллями захистити свій «європейський вибір»;

2) під загрозою територіальній цілісності слід розуміти явище, чинник (або їх сукупність), що створюють або здатні реально створити умови чи стан повної або часткової неможливості реалізації суверенітету Українського народу на недоторканній, цілісній території в межах визначених кордонів України;

3) глобальним завданням національної безпеки України на сучасному етапі є забезпечення територіальної цілісності, державного суверенітету, реальної незалежності та європейського вибору Українського народу. З урахуванням цього до основних загроз територіальній цілісності України на сучасному етапі державотворення слід віднести: окупацію Росією частини території України – Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, розв'язання воєнної агресії на сході України; інформаційну війну проти України, загрози кібербезпеці й безпеці інформаційних ресурсів, які, по суті, є інструментом посягання на територіальну цілісність України; сепаратизм у поєднанні з тероризмом як формою його реалізації. Масштабна підтримка сепаратистських проявів в Україні Російською Федерацією залишається найбільшим ризиком для національної безпеки та територіальної цілісності України.

Отже, загрозою територіальній цілісності України на сучасному етапі державотворення можуть бути як зовнішні, так і внутрішні фактори, що впливають на суверенність, територіальну цілісність і недоторканість нашої держави.

Список використаних джерел: 1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: указ Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 95. 2. Шевцов А. І. Майбутнє людства необхідно спланувати: глобальні загрози і довгострокова стратегія розвитку України / А. І. Шевцов // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1 (2). – С. 187–193. 3. Грани глобалізації. Трудные вопросы современного развития / Горбачев-Фонд; [авт. кол.: Горбачев М. С. (рук.) и др.]; предисл. и послесл. М. С. Горбачева. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 592 с. 4. Пилипчук В. Г. Вплив глобалізаційних процесів на конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканність України

[Електронний ресурс] / Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П. // Гуманітарний часопис. – 2010. – № 1 – С. 5–10. – Режим доступу: http://www.nbuuv.gov.ua/j-pdf/gums_2010_1_3.pdf. **5.** Паталах Д. Безпекові загрози державності України: суть та суперечності подолання / Д. Паталах // Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення стабільності та безпеки суспільства : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 21–22 трав. 2015 р.) / Юрид. ф-т Сумс. держ. ун-ту ; Ліга студентів Асоц. правників України ; редкол.: А. М. Куліш, М. М. Бурбика, О. М. Рєзнік та ін. – Суми : Сумс. держ. ун-т, 2015. – С. 57–59. **6.** Андрєєва О. М. Національна безпека України в контексті національної ідентичності і взаємовідносин з Росією : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 23.00.01 / Андрєєва Ольга Миколаївна. – Київ, 2010. – 39 с. **7.** Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : від 27 черв. 2014 р. : ратиф. Україною із заявою законом від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011. **8.** Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Чуйко Зоряна Дмитрівна. – Харків, 2007. – 209 с. **9.** Абдуліна Т. Г. Нові загрози національній безпеці України: аналіз наукових поглядів / Т. Г. Абдуліна // Нова педагогічна думка. – 2015. – № 1 (81). – С. 69–72. **10.** Власюк О. С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні / О. С. Власюк // Регіональна економіка. – 2015. – № 1. – С. 5–18. **11.** Про основи національної безпеки України : закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. **12.** Горбулін В. П. Украинский фронт «Четвертой мировой войны» / Владимир Павлович Горбулин // Зеркало недели. – 2006. – № 29 (608). – С. 4. **13.** Гречко О. О. Принцип єдності та цілісності державної території як гарантія унітарного характеру Української держави / О. О. Гречко // Право і Безпека. – 2014. – № 4 (55). – С. 12–15.

Надійшла до редколегії 28.03.2016

Надутый А. В. Основные угрозы территориальной целостности Украины на современном этапе государственного строительства

Проанализированы подходы различных учёных к вопросу об угрозе территориальной целостности государства. Приведены как реальные, так и возможные угрозы территориальной целостности, на которые следует обратить внимание.

Ключевые слова: национальная безопасность Украины, территориальная целостность Украины, угроза национальной безопасности, угроза территориальной целостности.

Nadutyi A. V. The main threats to territorial integrity of Ukraine at the present stage of state formation

The European choice of Ukraine caused serious manifestation and realization of the threats to territorial integrity of our country. Herewith the author

specifies both the real and the possible threats to territorial integrity, to which we should pay attention.

It is indicated that the European choice of Ukrainian people is undeniable, but we should take into account the positions and concerns of the population of the state that does not support such a geopolitical choice to ensure the unity of the people and prevention of new national conflicts that could become a threat to territorial integrity. We need further activities of the state towards the unification of the Ukrainian people in building a European-oriented state. Ukraine can protect its «European choice» only by joint efforts.

Under the threat of territorial integrity, according to the author's opinion, we should understand the phenomenon, factor (or their combination) that make or can really make conditions or the state of full or partial impossibility of implementing the sovereignty of the Ukrainian people to be inviolable, integral territory within defined borders of Ukraine. The global task of national security of Ukraine at this stage is to ensure the territorial integrity, sovereignty, real independence and European choice of the Ukrainian people.

The author of the article has singled out the following major threats to the territorial integrity of Ukraine at the present stage of state formation: invasion of Russia to some Ukrainian territories; unleashing military aggression in the East of Ukraine; information warfare against Ukraine, threats to cybersecurity and security of information resources, which actually are instruments of encroachment on the territorial integrity of Ukraine; separatism combined with terrorism as a form of its implementation. The biggest risk to national security and territorial integrity of Ukraine is, according to the author, massive support of separatist manifestations in Ukraine.

Keywords: national security of Ukraine, territorial integrity of Ukraine, the threat to national security, the threat to territorial integrity.

